

УДК 331:159.942.3

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.4.6>**Людмила ФЕДОСОВА**

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039

ORCID: 0009-0006-1524-1327

Анастасія СОБОЛЄВА

магістрант кафедри психології, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039

ORCID: 0009-0003-1403-4930

Ludmila FEDOSOVA

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology, Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska St, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0009-0006-1524-1327

Anastasiia SOBOLIEVA

Graduate Student of the Department of Psychology, Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska St, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0009-0003-1403-4930

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МОЛОДІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL READINESS OF YOUNG PEOPLE FOR VOLUNTEERING

Дослідження присвячене висвітленню проблеми соціально-психологічної готовності молоді до волонтерської діяльності. У роботі здійснено аналіз наукових поглядів на визначення поняття «волонтерська діяльність» та розглянуто історичний аспект виникнення й розвитку волонтерства. Визначено сутність та особливості волонтерської діяльності, проаналізовано її мотиваційну складову.

Розглянуто результати теоретико-емпіричних досліджень психологічних особливостей формування мотивації до волонтерської діяльності у молоді. Виокремлено внутрішні та зовнішні мотиви, що спонукають молодь до участі у волонтерстві. Проаналізовано відмінності між внутрішньо і зовнішньо мотивованими волонтерами. З'ясовано, що внутрішня мотивація сприяє більшій задоволеності від волонтерської діяльності та меншій ймовірності емоційного вигорання.

Приділено увагу проблемі емоційного вигорання волонтерів, проаналізовано чинники, що її зумовлюють та можливі шляхи попередження. Запропоновано заходи щодо профілактики вигорання, зокрема створення сприятливого психологічного клімату в організації, надання підтримки волонтерам, заохочення їх самореалізації.

Досліджено психологічні особливості особистості волонтера, структуру його мотиваційної сфери. Виявлено, що для успішної волонтерської діяльності важливі такі якості, як емпатія, комунікабельність, відповідальність, організованість. Визначено основні компоненти соціально-психологічної готовності молоді до волонтерської діяльності: мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний.

Запропоновано шляхи формування у молоді готовності до волонтерства, зокрема впровадження спеціальних тренінгових програм, спрямованих на розвиток необхідних якостей та навичок. Обґрунтовано доцільність проведення профорієнтаційної роботи щодо залучення молоді до волонтерства.

Ключові слова: волонтерство, волонтерська діяльність, психологічні особливості особистості волонтера, мотивація волонтерів, соціально-психологічна готовність.

The research is devoted to highlighting the problem of social and psychological readiness of youth for volunteer activities. The paper provides an analysis of scientific views on the definition of the concept of «volunteer activities» and considers the historical aspect of the emergence and development of volunteering. The essence and features of volunteer activities are determined, and its motivational component is analyzed.

The results of theoretical and empirical studies of psychological features of motivation formation for volunteer activities in youth are reviewed. Intrinsic and extrinsic motives that encourage youth to participate in volunteering are singled out. The differences between internally and externally motivated volunteers are analyzed. It was found that intrinsic motivation contributes to greater satisfaction from volunteer activities and a lower probability of emotional burnout.

Attention is paid to the problem of emotional burnout of volunteers, factors causing it and possible ways of prevention are analyzed. Measures are proposed for burnout prevention, in particular creating a favorable psychological climate in the organization, providing support to volunteers, encouraging their self-realization.

The psychological characteristics of a volunteer's personality and the structure of his/her motivational sphere are investigated. It is revealed that such qualities as empathy, sociability, responsibility, organization are important for successful volunteer activities. The main components of social and psychological readiness of youth for volunteer activities are identified: motivational, cognitive, operational, personal.

Ways of forming youth's readiness for volunteering are proposed, in particular the introduction of special training programs aimed at developing the necessary qualities and skills. The expediency of career guidance work to attract young people to volunteering is substantiated.

Key words: *volunteering, volunteer activity, psychological characteristics of the volunteer's personality, motivation of volunteers, social and psychological readiness.*

Вступ. Актуальність та соціальна значимість обраної теми – це розповсюдженість волонтерської діяльності у даний час, що має значну поширеність в Україні. Сьогодні волонтерський рух в Україні із захопленням обговорюють у багатьох країнах світу, називаючи це явище унікальним.

У надзвичайно складний період саме цей рух згуртував суспільство, створив дієву структуру громадських організацій, групи людей, готових взятися за вирішення найнагальніших і найбільочіших проблем держави.

Сучасний волонтерський рух в Україні має мало аналогів не лише в країнах колишнього СРСР, а й на Заході, звідки власне і походить термін «волонтерство».

Прикладні та історичні аспекти розвитку волонтерства розглядаються в дослідженнях вітчизняних науковців та практиків у сфері благодійництва А. Аніщенко, О. Беспалько, З. Бондаренко, Р. Вайнола, І.Зверєва, Р. Лейжер, Є. Ільїн, А. Капська, Г. Крапівіна, О. Кузьменко, Г. Лактіонова, Л. Логачова, Т. Лях, В. Петрович, Н. Романова, С. Савченко, Ю. Семенова, С. Толстоухова, С. Харченко, М. Чухрай, І. Юрченко та ін. Зокрема, обґрунтовано роль волонтерства в суспільстві, визначено основні групи волонтерів, враховано орієнтації та індивідуальні аспекти їх роботи, звернено увагу на особливості організації волонтерської діяльності. Водночас майже відсутні системні дослідження мотивації волонтерської діяльності, особливо такої категорії населення, як молодь. Хоча робота волонтерів забезпечує виконання багатьох завдань у сфері соціальної політики і не обмежується жодним соціально-демографічним цензом, вона не набула необхідних масштабів, хоча й є такою, щоб про неї можна було говорити як про соціальне явище і як важливу складову суспільно корисної діяльності. Тому необхідно провести ґрунтовне дослідження специфіки волонтерської діяльності з метою розробки обґрунтованої, загальної та комплексної системи волонтерської мотивації та психологічної корекції психічних змін у волонтерів, які мають ознаки професійного вигорання. Особливого значення набуває вивчення психічного стану волонтерів з метою формування ефективної системи їх підтримки та розвитку добровільного руху.

Безумовно, ефективним впливом, що підвищує якість волонтерської діяльності, може бути психодіагностичний підхід, який виявляє психологічний стан волонтерів. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває вивчення психологічних особливостей людей, які займаються волонтерською діяльністю.

У своїй роботі ми розглянемо основні характеристики волонтерської діяльності, психологічний стан волонтерів.

Виходячи з вищесказаного, **об'єктом** нашого дослідження є волонтерство.

Предмет дослідження: психологічні особливості людей, які займаються волонтерською діяльністю.

Мета дослідження: вивчити особливості психологічного стану волонтерів та запровадити засоби їх психологічної корекції.

Теоретична частина. Термін «волонтер» у перекладі з англійської мови означає «доброволець». Волонтер – це людина, яка добровільно, не переслідуючи корисливих цілей, займається діяльністю на користь суспільства, не одержуючи за це грошової винагороди. Волонтерський рух – це рух із надання безкорисної допомоги тим, хто її потребує. Волонтерський рух для молодих людей є невичерпним джерелом здобуття освіти, можливістю вчитись, а також можливістю самореалізації. [9, с. 6]. Іншими словами, волонтерство – це добровільна, потрібна та суспільно важлива діяльність.

Визначальним є принцип волонтерства – волонтер діє за покликом душі, з потреби реалізувати свою громадянську позицію.

За визначенням М.М. Букач, волонтерство – неприбуткова добровільна діяльність фізичних осіб – волонтерів, діяльність, спрямована на надання допомоги особам, які перебувають у складній життєвій ситуації та потребують сторонньої допомоги, та сприяє розвитку особистості волонтера [2, с. 29].

В.Л. Голуб визначає волонтерську службу як форму соціального обслуговування, яка здійснюється за вільним волевиявленням громадян і спрямована на безкорисливе надання соціально значущих послуг. Волонтерство – це система добровільного, свідомого, організованого та суспільно корисного застосування особою (особами) знань, умінь і навичок

у вільний від роботи час, що не передбачає матеріальної винагороди [7, с. 115].

Волонтерство – індивідуальне чи колективне – є засобом підтримки, піклування, допомоги членам громади; взаємодія між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, що виникають. Це створює можливість для навчання та розвитку впродовж життя для кожної людини.

Виділено п'ять ключових аспектів, що характеризують волонтерську діяльність: її неоплачуваний характер, заснований на альтруїзмі як безкорисливому служінні в інтересах інших; волонтерство; організація; системність і суспільна корисність.

Волонтерство – це широкий спектр видів діяльності, включаючи традиційні форми допомоги та взаємодопомоги, надання офіційних послуг та інші форми громадянської участі, які здійснюються добровільно на користь широких верств населення без очікування грошової винагороди.

З.П. Бондаренко розмірковує, що волонтерство – це перш за все діяльність, заснована на добрій волі. Волонтерство – добровільна робота на основі неприбуткової діяльності, без оплати праці, без заохочення; спрямовані на добробут і процвітання громад і суспільства в цілому; елемент розвитку особистості, набуття нових знань і навичок, вдосконалення здібностей, стимулювання ініціативи та творчості [1, с. 29].

Л.І. Ільчук розглядає волонтерство як діяльність, засновану на добрій волі, в якій волонтер на добровільних засадах (без примусу чи вказівок «зверху») віддає частину свого (особистого) вільного часу, сил, енергії, знань, досвіду для здійснення діяльності, яка приносить користь людям і суспільству в цілому. Волонтери – це найактивніші представники різних груп населення, які своєю працею та участю бажають надати ефективну підтримку становленню демократії в Україні, зробити конкретний внесок у покращення становища маргіналізованих груп чи розвиток соціальної та культурної сфер [5].

Волонтери – це люди, які роблять будь-що з власної волі, за їх згодою, а не під примусом; є членами громадського об'єднання соціальної спрямованості. Волонтер – це особа, яка добровільно надає безоплатну допомогу та соціальні послуги інвалідам, хворим та соціальним групам, які опинилися у складній життєвій ситуації. Волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та суспільно корисну мотивовану діяльність.

І. Зверева визначає сфери волонтерства в Україні:

– надання добровільної допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, осіб, які потребують соціальної реінтеграції;

– здійснюють догляд за хворими, інвалідами, ізольованими, престарілими та іншими особами, які за своїми фізичними, матеріальними чи іншими характеристиками потребують підтримки та допомоги;

– допомога громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації антропогенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів щодо забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, внаслідок соціальних конфліктів, аварій, а також жертв злочинів, біженців, внутрішньо переміщених осіб;

– надання допомоги особам, які через свої фізичні та інші вади обмежені у здійсненні своїх прав і законних інтересів;

– провадження заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, збереження культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховань;

– сприяння проведенню заходів загальнодержавного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією спортивно-масових, культурно-масових та інших видовищних і громадських заходів;

– надання добровільної допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

– надання добровільної допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час особливого періоду, правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях;

– сприяння компетентному органу пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведеної з ними соціально-виховної роботи;

– надання волонтерської допомоги в інших сферах, не заборонених законодавством [8].

В обов'язки волонтерів входять такі завдання, які вони постійно виконують:

– придбання та доставка медикаментів, продуктів харчування, промислових та господарських товарів, книг, газет, журналів, гарячого харчування тощо;

– допомога у збиранні засобів особистої гігієни;

– прибирання кімнат, прання, приготування їжі та інші побутові послуги;

– обробка присадибних ділянок;

– виконання ремонтних робіт;

– відвідування хворих у стаціонарних медичних закладах;

– читання романів, преси, написання листів;

– організація дозвілля;

– залучення коштів на суспільно корисні цілі;

– поширення інформації.

І. Крулько визначає список можливих винагород для волонтерів:

– компенсація витрат, понесених волонтером на виконання своїх обов'язків;

– використання оргтехніки після закінчення робочого дня для особистих потреб;

– безкоштовна участь у навчальних курсах з написання та реалізації проектів для отримання субсидій;

– безкоштовна участь у наметових таборах та походах в якості помічника тренера;

– отримання статусу фандрайзера (із зарплатою 10% від коштів, зібраних під час акцій);

– активна участь у написанні та виконанні проектів (з оплатою праці в межах заробітної плати, зазначеної в проекті);

– можливість працевлаштування на посаду соціального працівника (за наявності відповідного рівня освіти);

– відсоток від розподілу роялті на адміністративні витрати [10].

Зокрема, М. Нюлунд у книзі «Varieties of Mutual Support and Voluntary Action: a Study of Finnish Self-Help Groups and Volunteers» виділяє такі групи волонтерів:

– волонтери, які надають соціальні послуги (доставка їжі, допомога в покупках, дружні візити, технічна допомога тощо);

– волонтери, що займаються захистом громадянських прав (їхня діяльність спрямована на розширення прав громадян шляхом зміни інститутів та функціональних систем);

– волонтери, які займаються громадською діяльністю (їх робота тісно пов'язана з діяльністю державних установ, а також плануванням і розробкою політичної лінії в різних комітетах і комісіях, поширенням інформації, оцінкою Державних програм та їх виконанням);

– волонтери, які займаються менеджментом (вони можуть бути членами ради директорів та інших органів волонтерського сектору, які здійснюють управлінську діяльність);

– волонтери, які займаються самодопомогою (залучаються до покращення екологічного та соціального стану мікрорайону чи мікрорайону або беруть участь у роботі груп

взаємодопомоги, займаються проблемами окремих осіб) [6].

Аналізуючи ситуацію з волонтерством в Україні, В.Д. Герасимова робить висновок, що волонтерство хоч і не стало масовим, але стало таким, що дозволяє говорити про себе як про соціальне явище. В Україні волонтерство ще не вивчено на належному рівні [6].

Таким чином, вивчення психологічних проблем, які виникають у волонтерів, та розробка адекватної системи їх психологічної корекції сприятиме розвитку волонтерського руху в Україні.

Методологія. Для експериментального дослідження були підібрані методики, які спрямовані на вивчення особливостей емоційно-вольової сфери волонтерів: «Діагностика Н. Холла для виявлення рівня емоційного інтелекту», яка пропонує виявити здатність розуміти особистісні стосунки, які представлені в емоціях, та керувати емоційною сферою на основі прийняття рішень; тест Mehrabian Affiliation Tendency Questionnaire (MAFF) для дослідження двох мотиваційних тенденцій, пов'язаних з потребою в афіліації: бажання людей і страх бути відкинутим; методика Є. П. Ільїна та П. А. Ковальова «Особистісна агресія і конфліктність» для виявлення схильності до конфліктів і агресії; тест «Самооцінка» для визначення рівня самооцінки;

Результати та висновки. З метою вивчення психологічних особливостей волонтерів нами було проведено дослідження, в якому брали участь 23 респондента.

Було встановлено, що волонтери характеризуються заниженим рівнем по шкалі «управління своїми емоціями», тобто тенденцією до «застрягання» на негативно забарвлених переживаннях. Таким чином, необхідно розвивати в учасників здатність доволно управляти своїми емоціями, розвивати емоційну гнучкість.

У волонтерів виявлено недостатньо виражений самоконтроль над своїми почуттями в конфліктних ситуаціях, в проявленні агресії. Більшість респондентів показали занижені рівні також на шкалах емоційна обізнаність і самомотивація. Перша шкала свідчить про недостатнє розуміння людиною самого себе, своїх потреб. Низькі показники по шкалі самомотивація свідчать про невміння керувати поведінкою за допомогою управління емоціями.

Водночас по шкалі «емпатія» у них відмічається наявність респондентів як з маленькими показниками, так і з показниками на високому рівні (порівняно з іншими шкалами). Високі показники в цій шкалі говорять про здібність

людей до розпізнавання емоційних станів іншої людини, проникненню в його внутрішній світ, розуміння його переживань, думок, почуттів, вміння співпереживати поточного емоційного стану іншої людини, але також і готовність надати підтримку. В даному випадку, розуміння емоцій інших людей, вміння співпереживати поточному емоційному стану іншої людини, а також готовність надати підтримку.

У більшості респондентів експериментальної групи інтегральний рівень емоційного інтелекту низький і лише невеликий відсоток на рівні середнього. Високого рівня емоційного інтелекту не виявлено взагалі.

За результатами тесту мотивів афіліації виявили, що поведінка експериментальної групи обумовлена надмірним домінуванням афіліативної потреби, бажанням подобатись, прагненням до любові. У них критично високий рівень прагнення до людей і настільки ж висока боязнь бути відторгнутими.

В результаті проведеного дослідження ми зробили висновок, що у представників ек-

периментальної групи високий рівень вразливості, підозрливості і запальності, що загалом вказує на їх високу конфліктність.

Натомість такі показники, як напористість, наступальність і непоступливість нижче норми. Це означає недостатній рівень позитивної агресивності, яка необхідна у стосунках для відстоювання своїх переконань, для демонстрації власної гідності та задоволення власних потреб. Натомість високий рівень конфліктності, в основі якої лежить схильність до образ, вразливості та підозрливості.

Крім того, у представників експериментальної групи виявлена заборона на вияв агресії, особливо в сфері міжособистісних стосунків. Тож є необхідність працювати над самооцінкою учасників.

В результаті проведеного дослідження було зроблено висновок про необхідність розробки психокорекційних програм для волонтерів з підвищення рівня самооцінки, зниження рівня вразливості та проведення програми з збільшити їх здатність керування емоціями.

Література:

1. Бондаренко З. П., Журавель Т.В., Лях Т.Л. Менеджмент волонтерських груп від А до Я : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Л. Лях. Київ : Версо-04, 2012. 288 с.
2. Букач М. М., Клименюк Н. В., Горлачук В. В. Словник-довідник із соціальної роботи : навч. посібник / за ред. М. М. Букача. Миколаїв : ФОП Швець В. Д., 2015. 384 с.
3. Вітенко І. С. Медична психологія : підруч. для студ. ВМНЗ IV р. а. / І. С. Вітенко. Київ : Здоров'я, 2007. 207 с.
4. Внукова А., Волонтерство. *BITLEX* : веб-сайт. URL: <https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/volonterstvo>
5. Вивчення практики щодо волонтерської діяльності в країнах європейського союзу з метою її запровадження в Україні : звіт про науководослідну роботу / науковий керівник Л. І. Ільчук. Київ, 2014. 117 с.
6. Герасимова В. Д., Кузьменко І.В. Волонтерство як фактор розвитку соціальної компетенції студентів ВНЗ. *Успіхи сучасного природознавства*. 2013. № 6. с. 174–175.
7. Голуб В. Л. Державне визнання волонтерської діяльності як чинник розвитку взаємовідносин держави та суспільства. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 4(47). С. 110–118.
8. Зверева І., Лактіонова Г. Волонтерство у соціально-педагогічній діяльності. Київ : Науковий світ, 2001. 129 с.
9. Калениченко Р. А. Волонтерство в соціальній роботі : навчальний посібник. К. : КиМУ, 2008. 86 с.
10. Крулько І. Волонтерство в Україні: як підтримати і посилити мотивацію. *Дзеркало тижня*. 15 січня 2016 р. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/volonterstvo-v-ukrayini-yak-pidtrimati-i-posiliti-motivaciyu-.html>

References:

1. Bondarenko, Z. P., Zhuravel, T. V., & Liakh, T. L. (2012). *Management of volunteer groups from A to Z : Teaching manual*. [Management of volunteer groups from A to Z: Teaching manual]. Verso-04 [in Ukrainian].
2. Bukach, M.M., Klymeniuk, N.V., & Horlachuk, V.V. (2015). *Dictionary of social work: Teaching manual*. [Dictionary of social work : Teaching manual]. FOP Shvets V. D. [in Ukrainian].
3. Vitenko, I. S. (2007). *Medical Psychology: A Textbook for Students of Higher Medical Educational Institutions of the IV Accreditation Level*. [Medical psychology : a textbook for students of higher medical educational institutions of IV accreditation level]. Kyiv : Zdorov'ia [in Ukrainian].
4. Vnukova, A. Volunteering. [Volunteering]. BITLEX. Retrieved from <https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/volonterstvo> [in Ukrainian].
5. Ilchuk, L. I. (2014). Studying the practice of volunteering in the countries of the European Union in order to introduce it in Ukraine: *Report on research work* [Studying the practice of volunteering in the countries of the European Union in order to introduce it in Ukraine: report on research work]. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Gerasimova, V.D., & Kuzmenko, I.V. (2013). Volunteering as a factor in the development of social competence of university students. [Volunteering as a factor in the development of social competence of university students]. *Advances in Current Natural Sciences*, 6, 174–175. [in Ukrainian].

7. Holub, V. L. (2014). State recognition of volunteer activities as a factor in the development of relations between the state and society. [State recognition of volunteer activities as a factor in the development of relations between the state and society]. *Theory and Practice of Public Administration*, 4(47), 110–118 [in Ukrainian].
8. Zvierieva, I., & Laktionova, H. (2001). Volonterstvo u sotsifno-pedahohichnii diialnosti [Volunteering in socio-educational activities]. *Naukovyi Svit* [in Ukrainian].
9. Kalenichenko, R.A. (2008). Volunteering in Social Work : A Textbook. [Volunteering in social work: A textbook]. Kyiv : KyMU [in Ukrainian].
10. Krulko, I. (2016, January 15). Volunteering in Ukraine: How to support and strengthen motivation. [Volunteering in Ukraine: How to support and strengthen motivation]. *Mirror of the Week*. Retrieved from https://zn.ua/ukr/internal/volonterstvo-v-ukrayini-yak-pidtrimati-i-posiliti-motivaciyu_.html [in Ukrainian].